COVİD-19 SALGININ TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE OLAN FİNANSAL ETKİLERİ

Financial Effects of COVID-19 Epidemic On Tourism Sector

Teorik İnceleme

Nermin ÇITAK*, Y. Ercan ÇALIŞ**

Gönderim Tarihi: 27.05.2020 Kabul Tarihi: 12.06.2020

ÖZ: Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede bütün dünyaya yayılıp adeta küresel çapta hayatı felç eden Coronavirus (covid-19) tüm dünyadaki finansal piyasalar üzerinde dramatik etkilere sahiptir. Ticari hayatı kısa süre içinde adeta durma noktasına getiren salgın, benzeri görülmemiş bir hız ve etki ile tüm sektörler üzerinde ciddi riskler oluşturdu ve oluşturmaya da devam etmektedir. Covid-19 tüm sektörlerin ve yatırımcıların kısa süre içinde önemli ve büyük kayıplara uğramasına sebep olmakla birlikte bu etkinin halihazırda etkisini kaybetmeden artarak devam ettiği görülmektedir. Ülkelerin bu etkileri azaltabilmek için önemli ekonomik tedbirleri ardı ardına aldıkları ve çok büyük ekonomik paketler açıkladıkları görülmektedir.Bu ekonomik paketlere rağmen küresel bir durgunluğun kaçınılmaz olduğu ve bu durgunluğun uzun bir süre devam edeceği yaygın şekilde ifade edilmektedir. Bu çalışmada Covid-19'un ülkemiz için önemli bir döviz geliri sağlayan turizm sektörüne olan finansal etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimleler: Covid-19, Korona Virüsün Finansal Etkileri, Covid-19'un Turizm Sektörüne Etkileri

Jel Sınıflandırması: M40, M41

ABSTRACT: Coronavirus (covid-19), which emerged in Wuhan city of China and spread to the whole world in a short time and almost paralyzed the life on a global scale, has dramatic effects on financial markets all over the world. The epidemic, which brought the commercial life to a cessation in a short while, has caused and continues to pose serious risks on all sectors with an unprecedented speed and impact. Although the Covid-19 causes significant and big losses for all sectors and investors in a short period of time, it is seen that this effect continues to increase without losing its impact. It is observed that countries take

* Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0002-5293-6797.
** Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0002-6783-9164.

important economic measures one after another and announced very large economic packages in order to reduce these effects. Despite these economic packages, it is widely believedthat a global recession is inevitable, and this recession will continue for a long time. In this study, the financial effects of the Covid-19 on the tourism sector, which provides an important foreign currency income for our country, are discussed.

Keywords: Covid-19, Financial Effects of Corona Virus, Effects of Covid-19 on Tourism Sector

Jel Classification: M40, M41

GİRİŞ

Uzmanlara göre yüz yılda bir gerçekleşebilecek nitelikte olan Covid-19 salgını tüm dünyada etkisini son birkaç ay öncesinde göstermeye başlamıştır. Ve bu etkinin daha ne kadar süreceği de bilinememektedir. Özellikle bu salgının önümüzdeki dönemlerde tekrar edebileceği de yapılan öngörüler arasında yerini almaktadır. Önce Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve sonrasında tüm dünyaya hızla yayılan salgın, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak tanımlanmıştır. Bu da durumun ciddiyetini ve kolaylıkla eski normale geçemeyeceğimizi göstermektedir. Pandemi bu süreçte bazı sektörleri olumlu etkilemekle birlikte, pek çok sektörü ise önemli derecede finansal zorlukla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşananlar ekonomik daralmayı da beraberinde getirmiştir. Burada elbette ki global bir daralmadan bahsetmek mümkündür. Pandeminin etkilerinin sadece bu süreçte değil önümüzdeki dönemlerde de etkilerinin artarak devam edebileceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Turizm sektörü talep boyutu itibariyle meydana gelen gelişmelere olumlu veya olumsuz şekilde hızlı tepkiler verebilen dinamik bir yapıya sahiptir (Acar Y., 2020).Bu sebeple pandemi sürecinden en çok etkilenen sektörlerin başında turizm sektörünün geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm dünyada ilgi ile takip edilen, gerçekleştirildikleri bölgelere ciddi sayıda ziyaretçi akışı sağlayan ve ev sahibi ülkelerde önemli gelir yaratıcı etkiye sahip etkinlikler ya da destinasyonların sahip olduğu ve onları eşsiz kılan çekicilikler turizm sektöründen elde edilen gelirler üzerinde pozitif bir etki oluştururken; terör saldırıları, siyasi olaylar, savaş, doğal afet ve salgın hastalıklar gibi beklenmeyen ve yaşanması arzu edilmeyen durumlar da küresel çapta seyahat ile ilgili planların değiştirilmesi, rezervasyonların iptali ve sınırların, salgının görüldüğü ülke vatandaşlarına kapatılması gibi turizm sektörü açısından birçok olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye bugüne kadar turizmi doğrudan etkileyen birbirinden farklı birçok

gelişme nedeniyle büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunlara örnek olarak terör saldırıları, ekonomik krizler, depremler, SARS ve ebola salgını, toplumsal olaylar, bölgesinde yaşanan savaşlar, darbe girişimi, dünya çapında yaşanan terör saldırıları gösterilebilir. Fakat Covid-19 salgını tarihte ilk defa ülke sınırlarının kapanmasına, hava yollarının tüm uçaklarını yere indirmesine ve seyahatin yasaklanmasına neden olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde her açıdan yeni bir olayla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Daha önce yaşanılan krizlerin her ne kadar global etkileri olsa da daha büyük bölümü bölgesel olarak niteleyebileceğimiz krizler olmuştur. Yaşanılan bu kriz ise tam anlamıyla global bir kriz olup etkileri de küresel ölçekte olacaktır. (https://www.kurizmgunlugu.com/200/05/02/irfan-onal-covid-turkiye-turizmi/).

LİTERATÜR TARAMASI

Catherine L. Mann (2020) çalışmasında, Covid-19 salgının farklı ülkeler için farklı etkilerinin olacağını, 2020 ve 2021 yıllarındaki büyümenin ve ekonominin oldukça yüksek derecede etkileneceğini üretim, tüketim ve ticaret bu üç veri lensi üzerinden hareket etmek gerekirse, her bir iş kolunun ve sektörün şokunun ve toparlanmasının farklı olacağını belirtmektedir.

Dayong Zhang, Min Hu, QiangJ (2020) çalışmalarında, Covid 19'un oluşturduğu küresel ekonomik etkilerin azaltılabilmesi ve kısa sürede ülke ekonomilerinin toparlanabilmesi için, tümülkelerin birlikte hareket etmeleri gerektiğini, çünkü incelenen ülkelerdeki pazarların ulusal düzeyde alınan politik ve ekonomik tedbirlerle genel gelişime karşı salgının ekonomik etkilerinin farklılaştığını belirletmektedirler.

Warwick J. McKibbin (2020) çalışmalarında, hastalığın seyrinin ve ekonomik etkilerinin belirsiz olduğunu, bunun da politika yapıcıların uygun bir makroekonomik politika geliştirmelerini zorlaştırdığını, salgının kısa sürede küresel ekonomiyi önemli ölçüde etkilediğini, bu durumun tüm ekonomilerde özellikle sağlık sistemlerinin daha az gelişmiş ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu az gelişmiş ekonomilerde halk sağlığı sistemlerine daha fazla yatırım yapılmasını önleyebileceğini belirtmektedirler.

Scott R. Baker, Nicholas Bloom, Steven J. Davis, Stephen J. Terry, (2020) çalışmalarında, Covid 19 salgının ekonomik etkisini değerlendirmenin politika yapıcıları için zorunluluk olduğunu fakat bunun çok kolay olmadığını çünkü krizin çok hızlı geliştiğini finansal piyasaların önemli ölçüde oynak hale geldiğini işsizlik oranlarının çok yüksek artış gösterdiğini ve ekonomik durgunluk sinyallerinin güçlü olduğunu belirtmektedirler.

Stefano Ramelli, Alexander F. Wagner(2020) çalışmalarında, başlangıçta

yatırımcıların Çin firmalarının ve Çin'le ticari ilişkisi yüksek firmaların hisse senetlerini elden çıkarttığını, daha sonra Virüsün Avrupa'ya ve ABD'ye yayılmasıyla, finansal piyasaların sert düşüşlerle karşı karşıya kaldığını, Fed'in tahvil piyasasına müdahale etmesinden sonra bile önemli ölçüde değer kaybetmeye devam ettiğini, sağlık krizinin finansal kanallar yoluyla büyütülen bir ekonomik krize dönüştüğünü belirtmektedirler.

Scott R. Baker, R.A. Farrokhnia, Steffen Meyer, Michaela Pagel, Constantine Yannelis, (2020) çalışmalarında, vaka sayısının arttıkça hane halkı bir dizi ana kategoride tipik harcamalarının kökten değiştirmeye başladığını, başlangıçta harcamaların özellikle perakende, kredi kartı harcamaları ve gıda maddelerinde keskin bir artış gösterdiğini, Bununla beraber genel harcamalarda keskin bir düşüş olduğunu, konaklama, seyahat, eğlence ve lokanta gibi sektörlerinin çok sert şekilde etkilendiğini belirtmektedirler.

Peterson K Ozili, Thankom Arun (2020) çalışmalarında, Co-vid-19 salgınının yayılmasının finansal piyasaların, şirket ofislerinin, işletmelerin kapanmasına yol açan sosyal mesafeyi zorunlu hale getirdiğini, virüsün yayılma hızı ve mevcut durumun ne kadar kötüleşebileceğine dair artan belirsizliğin tüketiciler, yatırımcılar ve uluslararası ticaret ortakları arasında tüketim ve yatırım güvenliğinin kaybolmasına sebep olduğunu belirtmektedirler.

Warwick McKibbin ve Roshen Fernando (2020), çalışmalarında hastalığın evrimi ve ekonomik etkisini araştırmışlardır. Olası ekonomik sonuçları daha iyi anlamak için, Lee ve McKibbin ve McKibbin ve Sidorenko tarafından geliştirilen yedi adet modelleme kullanarak bir sonraki yılda Covid-19'un nasıl gelişebileceğine dair farklı senaryolar oluşturulmuşlar, ayrıca farklı senaryoların makroekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir.

Mary E. Wilson, MD. Lin H Chen (2020), çalışmalarında öncelikle Covid 19'dan önce etkili olan SARS ve MERS virüslerini ve etkilerini kısaca açıklamışlar sonrasında ise “bu virüs (Covid 19) uçabilir” diyerek, salgının özellikle havayolu seyahatleri sonucunda nasıl yayıldığını rakamlarla göstererek virüsün ciddi sonuçlarını ve etkilerini ortaya koymuşlardır.

Mahmut Demir, Yusuf Günaydın ve Şirvan Şen Demir (2020), çalışmalarında, Turizm sektöründeki işletmelerin faaliyetlerinin durmasının, turizm sektöründe istihdam edilen kişilerin işsiz kalmasına sebep olduğunu, önemli ekonomik kayıplara neden olduğunu ve salgın sonrası sektörde köklü değişiklikler olacağını belirtmektedirler.

Ozan Bahar ve Nur Çelik İlal (2020), çalışmalarında, Turizm sektörüne yönelik talep şokunun boyutu ve ekonomik olarak sektörün ne düzeyde etkileneceği salgının ne kadar süreceğine bağlıdır. Hatta salgın bittikten sonra veya etkili bir

aşı bulunduktan sonraki süreçte insanların tatile çıkma eğilimlerinin ne düzeyde seyredeceği henüz net değildir. Turizm sektöründeki kayıpların tümüyle önlenmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.

Yusuf ACAR (2020) çalışmasında, yapılan incelemeler ve elde edilen bulguların Çin'den dünyaya yayılan ölümcül virüsün küresel ölçekte etkilerinin uzun süre hissedilebilecek türden zararlar oluşturacağını ve diğer birçok sektör gibi turizm sektörünün de bu zararlardan doğrudan olumsuz bir şekilde etkileneceğini belirtmektedir.

Fatih Günay, Engin Bayraktaroğlu, Kahraman Özkul (2020) çalışmalarında Covid-19'un kısa vadeli etkilerini tahmin etmeyi amaçlamıştır. Çalışmalarında senaryo analiz tekniğini kullanarak yabancı turistlerin Türkiye'ye olan talebi üzerine araştırma yapılmışlar, buna göre 2020 yılında yabancı turist ziyaretlerinin %5-%53 arasında bir düşüş olacağı ve turizm gelirlerinin en kötü senaryoda olarak yaklaşık 15.2 milyar dolar ve en iyi alternatif senaryo için ise 1.5 milyar dolar olacağı yönünde açıklamalar yapmışlardır. Bu sebeple kurtarma planlarının geliştirilmesi ve bu planların acil olarak uygulanması, Covid-19'un zararlarının en aza indirilmesi için gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Meltem AKCA (2020) çalışmasında Çin'in Wuhan şehrinde baş gösteren Covid-19 salgının havacılık sektörüne olan etkisini araştırmış çalışmasının sonunda 2020 yılının sonunda dünya genelinde 3,8 milyar yolcu kaybı yaşanabileceğini belirtmiştir. Asya-Pasifik Bölgesi 1,5 milyar yolcu, Avrupa Bölgesi 1 milyar yolcu, Kuzey Amerika Bölgesi 800 milyon yolcu ve dünyanın diğer bölgelerinin de 500 milyon yolcu kaybı oluşabileceği tahmin edildiğini ifade etmiştir. Covid-19 salgını ile ilgili bilinmezlik ve belirsizlik ise beklentilerin ve oranların değişiminde rol oynayacağını, bu nedenle havacılık sektörü kayıplarının ikinci ve üçüncü çeyrekte daha fazla artması beklendiğini söylemiştir.

Salim İBİŞ (2020) çalışmasında Türkiye'deki seyahat acentalarının Covid-19 salgınından nasıl etkilendiğini belirlemeyi hedeflemiş, sektör temsilcilerinin geleceğe yönelik düşünce ve öngörülerini ortaya koymayı ve çözüm önerileri geliştirmeye yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak seyahat acentalarının yetkilileri ile yapılan mülakatlar sonucu ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları seyahat acentalarının Covid-19 salgınından büyük ölçüde etkilendiklerini, bu süreçte gelir kaynaklarının kesildiğini, buna karşılık pek çok sabit giderlerinin devam ettiğini, acentaların daha fazla desteğe ihtiyaç duyduklarını gösterdiklerini ifade etmiştir.

COVİD-19 SALGININ DÜNYATURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Covid-19 salgını dünya çapında yüksek ve artan maliyetler yaratmaktadır ve gerekli koruma önlemleri ekonomiyi ciddi şekilde etkilemektedir. Salgının bir sonucu olarak, küresel ekonominin 2020'de yüzde –3 oranında keskin bir şekilde daralması öngörülmektedir. Bu ise 2008-2009 mali krizinden çok daha kötü bir sonuçla karşı karşıya kalınacağını göstermektedir. Salgının 2020'nin ikinci yarısında ortadan kalkacağını varsayan bir senaryoda, küresel ekonominin, politika desteğinin yardımıyla, ekonomik faaliyetler normalleştikçe ve politik desteklerle birlikte 2021'de yüzde 5,8 büyüyeceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, risklerin de dikkate alınması ve daha ciddi sonuçlarla karşılaşılabileceği de göz ardı edilmemelidir. Özellikle belli sektörler pandeminin etkisi sonucu çok ciddi zarar görmüş ve görmeye de devam edeceği için karar vericilerin gerek hane halklarını ve gerekse şirketleri korumak adına parasal ve finansal piyasa önlemleri alması gerekecektir. Ve yine uluslararası düzeyde, pandeminin etkilerinin üstesinden gelmek için, hem ekonomik açıdan zor durumda kalan hem de zayıf sağlık sistemi sebebiyle bu süreci daha zor atlatabilecek olan ülkelere de finansal açıdan destek olunmasının gerekli olacağı öngörülmektedir (IMF (2020) "World Economic Outlook", April 2020 -- The Great Lockdown)

On yıllar boyunca turizm, sürekli büyümenin ve çeşitliliğin de etkisiyle dünyanın en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde turizmin iş hacmi petrol ihracatının, gıda ürünlerinin veya otomobillerin hacmine eşit veya hatta bunları geçmiş durumdadır. Turizm, uluslararası ticaretin önemli oyuncularından biri haline gelmiş olmakla birlikte aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülke için ise ana gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. (https://web.archive.org/web/20170717192208/http://www2.unwto.org/content/why-tourism). Bu da Covid-19 salgınının olası etkilerinin öneminin yadsınamaz hale gelmesine sebep olmuştur.

Yirmi yıldan daha kısa bir sürede dünya ölümcül ve yıkıcı bir salgınla üçüncü kez karşı karşıya kalmıştır. Birincisi 2002-2003 yıllarında gerçekleşen şiddetli akut solunum sendromu (SARS), ikincisi 2012 yılında Orta Doğu solunum sendromu koronavirüs (MERS-CoV) olmuştur. SARS döneminde tutarlı bir şekilde halk sağlığı önlemleri (enfekte kişilerin gözetimi, tespiti, izolasyonu ve maruz kalan karantina) zorunlu bir şekilde uygulanmıştır. MERS hala devam etmekle birlikte (küresel olarak yaklaşık 2500 vaka doğrulanmıştır), büyük ölçüde Orta Doğu ile sınırlı kalmıştır. Hem SARS hem de MERS'in yayılmasında da tek bir kişinin taşıyıcı olması yeterli olmuş ve beraberinde pek çok kişiye aynı anda bu hastalık bulaşmıştır. Ve son olarak Dünya, Çin'in Wuhan kentinde deniz ürünlerinin satıldığı bir pazarda başladığı ve yayıldığı ifade edilen Covid 19 virüsüyle karşı karşıya kalmıştır. 30 Ocak 2020 tarihinde

Dünya Sağlık Örgütü tarafından (DSÖ) Covid 19 Pandemi olarak ilan edilmiştir (Wilson ve Chen, 2020). Covid 19'un, SARS ve MERS'den farkı; çok daha kolay bir şekilde bulaşması, özellikle ileri yaş grupları üzerinde ölümcül etkilerinin çokça görülmesi ve tüm dünyada hızla yayılarak virüsün önüne geçilmesinin çok zor daha zor olmasıdır. Tüm bu etkenler dikkate alındığında durumun ciddiyeti daha kolay anlaşılabilecektir.

Bu salgının ortaya çıkması ile birlikteDSÖ, ülkelerin virüsle etkin mücadele edebilmesi için müdahale rehberlik paketi yayımlamıştır. Bu süreç dinamik bir yapıya sahip olarak nitelendirilmiş olup DSÖ örgütü tarafından bu rehber sürekli güncellenmiştir. Virüsle ilgili istatistiki bilgilerin sunulduğu 'Sayılarla Durum' başlığı altında 17Mayıs 2020 tarihi itibariyle dünya genelinde toplam 4.645.688 kişide koronavirüs vakası tespit edilmiştir. Virüs kaynaklı ölüm oranları incelendiğinde salgından 311.933 kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir.

DSÖ tarafından yayınlanan salgına ait 48-49 ve 50 numaralı başlıklar ile yayınlanan durum raporları virüsün küresel çapta açtığı tahribatı gözler önüne sermeye yetmektedir. Uluslararası halk sağlığını tehdit eden bu salgına karşı DSÖ'nün talimatları doğrultusunda bütün dünya kırmızı alarma geçmiş durumdadır. Virüs ile ilgili yakın zamanlı bilimsel çalışmalar da incelendiğinde virüsün dünya geneline yayılmasında, virüsü taşıyan kişilerin yaptıkları seyahatlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır (Wilson ve Chen, 2020). Bu durum da ulusal hükümetleri seyahat sağlığı konusunda bir dizi önlem almaya itmektedir. Virüsün yayılmasını yavaşlatmak ve durdurmak için alınan seyahat tedbirlerinin etkilediği sektörlerin başında da turizm gelmektedir.

Dünya Turizm Örgütü yaşanan gelişmeleri ilgiyle ve kaygıyla takip ederek, uluslararası toplum sağlığı açısından tehdit arz eden bu salgına karşı DSÖ'nün tedbir kararlarını referans alarak resmî web sayfasından yapmış olduğu duyurular ile özellikle seyahat eden ve seyahat planları olan kişileri sorumlu bir biçimde sürekli uyarmaktadır. Dünya Turizm Örgütü tarafından yapılan uyarılarda, durumun turizm sektörü açısından vahamet taşısa da önceliğin insan ve toplum sağlığı olduğu önemle vurgulanmaktadır (UNWTO, TourismandCoronavirusDisease (Covid-19), 2020).

Dünya Turizm Örgütü resmî web sayfasında Mayıs 2020 tarihinde güncellenerek yayımlanan "Covid-19 Salgınının Uluslararası Turizm Üzerindeki Etki Değerlendirmesi" adlı dokümanda yer alan anahtar mesajlar şu şekilde belirtilmiştir (UNWTO ImpactAssessment of the Covid-19 Outbreak on International Tourism, 2020):

Dünya, Covid-19 salgını ile eşi görülmemiş bir küresel sağlık, sosyal ve ekonomik acil durum ile karşı karşıyadır. Seyahat ve turizm büyük ölçüde

durma noktasındadır. Uçaklar kalkmamakta, oteller büyük ölçüde kapalı tutulmakta ve dünya genelinde uygulanan seyahat kısıtlamaları ile birlikte turizm en fazla etkilenen sektörler arasında yer almaktadır.

Turizm sektörü daha önce eşi benzeri görülmemiş bir durum ile karşı karşıyadır. Covid-19 salgını 2020 yılının ilk çeyreğinde turist girişlerini bir yıl önce olduğundan çok daha az bir orana indirmiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde ülkelere turist girişleri %22 oranında bir düşüş göstermektedir. Son çeyreğin son ayı olan mart ayında ki salgının etkisini arttırdığı ay olarak ifade edilebilir düşüş %57 oranına ulaşmaktadır. Bu oran 80 milyar ABD doları gelir kaybı anlamına gelmektedir.

Salgının öngörülemez durumundan kaynaklanan belirsizlik göz önüne alındığında, salgın başladığı tarihten itibaren beklentiler birkaç kez düşürülmüştür. Mevcut durum altında, sınırlama hızına ve seyahat kısıtlamalarının süresine ve sınırların kapatılmasına bağlı olarak 2020 yılı boyunca uluslararası turist hareketlerinde %58 ile %78 arasında düşüş beklenmektedir. Anca görünüm oldukça belirsiz olduğundan bu oranın artma riski bulunmaktadır.

Değerlendirmelerimiz, Nisan ve Aralık 2020 arasında gelen, seyahat kısıtlamalarının kaldırılmaya başlandığını ve Temmuz ayının başlarında (Değerlendirme 1: %58) uluslararası seyahatlerin açılmaya başladığını veya Aralık ayı başlarında (Değerlendirme 2: %78) bu oranın arttığı doğrultusunda yapılmaktadır. Bu iki değerlendirmeye göre turizm sektöründe çalışan 100 ila 120 milyon kişinin işini kaybedebileceğini göstermektedir ki bu durum 1950'den beri turizm sektörünün en kötü daralmasıdır. Salgın 2009 finansal krizinden bu yana 10 yıllık sürekli büyüme dönemine ani şekilde son verecektir.

Dünya çapında veri ve analiz şirketi olan STR'nin Mart 2020'ye ilişkin verilerinden hareketle pandeminin dünya konaklama sektörüne olan etkilerine bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar pek de iç açıcı değildir. Bahsedilen rapora göre; otel dolulukları 2020 yılı Mart ayında dibe vurmuş, en fazla düşüşü İtalya yaşarken, Türkiye'nin Mart 2020 otel dolulukları ise geçen yılın aynı ayına göre yüzde 55.2 azalarak yüzde 28.6 olarak gerçekleşmiştir.Geçen yılın mart ayında Avrupa doluluk ortalaması yüzde 68.5 olurken Mart 2020'de doluluklar yüzde 26.3'lık ortalama ile 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana en düşük seviyeyi görmüştür. Buna göre Mart 2020'de Avrupa'da doluluklar geçen yılın aynı ayına göre yüzde 61.6 gerilemiştir. Mart 2020'de ortalama oda fiyatlarındaki düşüş geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10.5'te kalmıştır. Avrupa ülkeleri arasında mart ayı içerisinde, doluluk oranlarında, en büyük düşüş oranını yüzde 90.8 ile dünyanın en iddialı turizm ülkelerinden İtalya yaşanmıştır. İtalya'nın

Mart 2020 doluluk oranı yüzde 6.2, İtalya'nın Milano kenti de Mart 2020'de doluluk oranlarında yüzde 94.5 ile en büyük düşüşü yaşayan ülke olmuştur. Araştırmada yer alan şehirler arasında dünya genelinde en fazla doluluk oranı yüzde 48.5 ile Sydney'de görülürken, sosyal izolasyon konusunda nispeten daha az tedbir aldığı gözlenen ABD'nin Los Angeles kentinde bu oran yüzde 42.5 oldu. Koronavirüs salgının en ağır etkilerinin yaşandığı New York'ta ise bu oran yüzde 34.5 olarak gerçekleşmiştir. Çin'in başkenti Beijing'de ise yüzde 16.4 olurken, ülke bazında Avrupa'da Mart 2020'nin en yüksek doluluk oranı ise yüzde 36.5 ile İngiltere'ye aittir. (http://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/basin-bultenleri/dunya-turizmine-buyuk-fatura-str-mart-2020-raporu)

Bazı Dünya Şehirlerinde Otel Doluluk Oranları

Şehir	Ortalama doluluk (%)-Mart 2020)	Değişim (%)
Sydney	48.5	-44.4
Los Angeles	42.5	-48.0
Manchester	38.6	-49.1
Dubai	37.5	-54.7
New York	34.5	-58.9
Toronto	33.9	-52.0
Moskova	33.3	-50.6
Londra	32.7	-60.0
Buenos Aires	29.6	-59.0
İstanbul	29.0	-59.8
Tokyo	25.5	-71.4
Amsterdam	26.1	-67.8
Hong Kong	25.2	-71.8
Berlin	24.7	-67.9
Lizbon	23.5	-69.2
Madrid	21.2	-73.0
Barcelona	20.0	-73.5
Paris	19.5	-73.8

Prag	17.0	-77.4
Şehir	Ortalama doluluk (%)-Mart 2020)	Değişim (%)
Beijing	16.4	-78.7
Atina	14.0	-77.6
Roma	6.6	-90.5
Milano	4.0	-94.5

Kaynak: http://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/basin-bultenleri/dunya-turizmine-buyuk-fatura-str-mart-2020-raporu.

Yukarıdaki tabloda doluluk oranlarına bakıldığında neredeyse tüm dünyada konaklama sektörünün durduğunu söylemek mümkündür. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) uzmanlar paneli tarafından ifade edilen beklenti, çoğunlukla 2021 yılında uluslararası talebin toparlanmaya başlayacağını göstermektedir. Uzmanlara göre turizmdeki iç talep uluslararası talepten daha hızlı toparlanacaktır. Küresel ekonomik durgunluk bağlamında salgın ve seyahat kısıtlamalarının bilinmeyen süresinden başlayarak kayda değer zorluklar devam edecektir. Ülkeler Covid-19 salgının turizme olan etkisini azaltmak için sektörün toparlanmasını teşvik etmeye başlamıştır. Daha çok iç turizmle bu zorlu süreci daha az finansal kayıpla atlatmaya çalışan ülkelerin bir dizi önlem alması gerekecektir. Turizm sektöründe çalışanların bu sürece uygun bir şekilde eğitim almaları, hizmet vermeye devam edecek olan otellerin bu konuda hizmet edebilecek özelliklere yetkin olduğuna ilişkin belge almaları ve gerekli hususları eksiksiz uygulamaları zaman alacak olup, maliyetleri daha da artıracaktır. Elbette alınacak önlemler sektörün maliyetlerinin artmasına neden olacak ve bu da fiyatlara yansıyacaktır.

Türkiye'de Turizm Sektörü

Turizm kavramı çok yönlü bir kavram olması sebebiyle pek çok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK)'nun tanımına göre turizm; *"dinlenme, eğlenme, görme, tanıma vb. amaçlarla yapılan gezi" ve "bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü" olarak tanımlanmıştır.* "Turizm " Latince "Tornus" kelimesinden gelmektedir. Anlamı "dönme hareketi" dir. İngilizce "tour"(tur) ve "touring" (turing) de bu kelimeden türemiştir. "Tour" dairesel bir hareketi; bazı yörelere yapılan ziyaretleri;iş veya eğlence amacıyla yapılan yer değiştirmeyi ifade eder. Turizmin değişik tanımları yapılmaktadır. Dünya Turizm Örgütü (WTO) turizmi; "Turizm; sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir getirici hiçbir uğraşıda bulunmamak şartı ile bireylerin geçici süre konaklamalarından doğan olay ve ilişkilerin tümüdür." şeklinde tanımlamıştır

(http://.osmed.com.tr/turizm-medir/). Dünyada pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de turizm gelirleri ülke ekonomimiz açısından son derece önemli bir yer teşkil etmektedir.

Türkiye'de turizm sektörü, özellikle 1980'li yıllarda başlatılan atılımla olağanüstü bir büyüme sergilemiş ve Türkiye, global turizm sektörü içerisinde temel oyunculardan biri haline gelmiştir (Turizmde Dönüşüm Değişim Senaryoları Raporu, 2019). Özellikle ülkemizde son yıllarda gerek teşviklerle, gerek yapılan yatırımlar ve önemli tanıtımlarla turizm sektörü oldukça hızlı büyüyen bir konumdadır. Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı son 10 yıl içinde yaklaşık %100 lük bir artış göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Dünya ve Avrupa Turizmi İçindeki Yeri (Turist Sayısı)

	Turist Sayısı (milyon kişi)		
Yıllar	**Türkiye**	**Avrupa**	**Dünya**
2008	25.0	486.3	917.0
2009	25.5	462.7	884.0
2010	31.4	488.7	949.0
2011	34.7	520.0	1,038.0
2012	35.7	540.0	1,087.0
2013	37.8	566.6	1,135.0
2014	39.8	583.6	1,186.0
2015	39.5	607.7	1,239.0
2016	30.9	619.3	1,329.0
2017	37.6	674.4	1,403.0
2018	46.1	712.6	1.536.5
2019	51.7	------	-------
Yıllık ort.büyüme %	8.4	4.7	5.3

Kaynak: The World Tourism Organization (UNWTO)

Tablo 1'den de görüleceği üzere Türkiye'nin yıllık ortalama büyüme oranı Avrupa'nın yaklaşık 1.8 katı dünya ortalamasının da 1.6 katı kadardır.

Tablo 2. Türkiye'nin Dünya ve Avrupa Turizmi İçindeki Yeri (Turizm Geliri)

	Turizm Geliri (milyar USD)		
Yıllar	**Türkiye**	**Avrupa**	**Dünya**
2008	22.0	472.0	940.0
2009	25.1	412.5	853.0
2010	22.6	412.1	928.0
2011	25.1	466.6	1,042.0
2012	25.3	454.9	1,115.0
2013	28.0	491.7	1,197.0
2014	29.6	508.8	1,245.0
2015	26.6	449.8	1,202.0
2016	20.4	449.4	1,225.0
2017	22.5	519.6	1,340.0
2018	25.7	532.4	1.374.0
2019	34.5	-----	------

Kaynak: The World TourismOrganization (UNWTO)

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde özelikle 2019 yılı Türkiye için truzimde altın yıl olarak ifade edilmektedir. Gerek turist sayısı gerekse de turizm geliri olarak rekor kırılan ve oranları çok yüksek artış gösterdiği bir yıl olmuştur. Bu veriler ışığında 2020 yılı için beklentiler ve yatırımlar oldukça arttırılmıştır.

Türkiye'de elde edilen yıllık turizm gelirlerinin o yılın GSYİH'sı içindeki oranına baktığımızda 2008 yılında oranın %3.3 olduğunu, 2016 yılında turizm gelirlerinde önemli bir düşüş meydana gelerek oranın %2,6'ya gerilediğini, 2017 yılında tekrar toparlanarak GSYİH içindeki payının %3,1'e yükseldiği görülmektedir. Türkiye için turizmde önemli bir sıçrama yılı olan 2019 yılında ise turizm gelirlerinin 34.5 milyar ABD dolarına yükselerek GSYİH içindeki payının son 10 yılın en yüksek seviyesine çıkarak %4,6 ya yükseldiği görülmektedir. (https://kursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri)

Dünya turizm Örgütü Ocak 2020 Barometresi verilerine göre 2018 yılında en çok turist çeken ülkeler Fransa, İspanya ve ABD oldu. Sıralamada Türkiye ise 46.1 milyon turist sayısıyla 2018 yılında en çok ziyaret edilen 6. Ülke

konumuna yükseldi 2017 yılında Türkiye 8. sıradaydı. 2019 yılı verileri henüz açıklanmamakla birlikte beklenti Türkiye'nin 5. Sıraya yükseleceği doğrultusundadır.

Avrupa'nın en çok turist çeken 5. ülkesi olan Türkiye'de otellerin normal zamandaki doluluk oranları ortalama yüzde 70 ile 100 arasında seyrederken, Covid-19 salgını sonrası bu oran nisan ayı sonu itibariyle yüzde 10-20'lere kadar gerilemiştir. Türkiye'nin Mart 2020 otel dolulukları, 2019 yılının aynı dönemine yüzde 55,2 azalarak, yüzde 28,6 olarak kaydedilmiştir. Türkiye Otelciler Birliği'nden (TÜROB) verilerine göre Türkiye'nin yaz mevsiminde en çok turist çeken şehri olan Antalya'da Mart 2020 otel doluluğu bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 49,4 azalarak yüzde 29 oranında gerçekleşmiştir. (http://turob.com.tr)

Yukarıdaki istatistiki verilerden de anlaşılacağı üzere son dönemlerde Türkiye'nin turizm sektöründe önemli bir ivme yakaladığı gerek turist sayısı gerekse de döviz gelirleri olarak önemli ülkeler seviyesine sıçradığı görülmektedir. Covid-19 salgınının Türkiye'nin turizmde önemli bir sıçrama yakaladığı döneme denk gelmesinin ciddi bir dezavantaj olduğu, olumsuz etkilerin azaltılması için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınarak sektör üzerinde kalıcı etkisinin olmamasının sağlanması ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in 2019 yılına ilişkin turizm istatistiklerine göre; Türkiye'de turizm geliri, bir önceki yıla göre yüzde 17 artarak 34 milyar 520 milyon 332 bin dolara çıkmış, söz konusu gelirin (cep telefonu dolaşım ve marina hizmet harcamaları hariç) yüzde 83,3'ü yabancı ziyaretçilerden, yüzde 16,7'si yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden elde edilmiştir. (https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-turizm-geliri-2019da-yuzde-17-artti/1719831)

TÜİK'in açıklamış olduğu bu veriler sektörün ülkemiz açısından son derece olumlu yönde gittiğini gösterirken, pandemi sebebiyle bu olumlu durum ne yazık ki tersine dönmüş ve yine TÜİK tarafından 2020 yılına ilişkin I.Çeyrek verileri açıklanmıştır. Bu verilere göre; ülkemizde turizm geliri Ocak, Şubat ve Mart aylarından oluşan I. çeyrekte bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %11,4 azalarak 4 milyar 101 milyon 206 bin $ olmuştur. Turizm gelirinin (cep telefonu dolaşım ve marina hizmet harcamaları hariç) %80,6'sı yabancı ziyaretçilerden, %19,4'ü ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden elde edildiği ifade edilmiştir. TÜİK tarafından yayımlanan aşağıdaki tablo ve şekilde de 2020 yılına ilişkin turizm geliri ve ziyaretçi sayısı ile harcama türlerine göre değişim de durumun sektör açısından ciddiyetini açıkça göstermektedir (TÜİK Haber Bülteni, 2020).

Turizm Gelirin ve Ziyaretçi Sayısı, I. Çeyrek: Ocak - Mart, 2020							
Yıl	Çeyrek	Turizm Gelirin (Bin $)	Değişim Oranı (%)	Kişi Sayısı	Değişim Oranı* (%)	Kişi Başına Ortalama Harcama ($)	Gecelik Ortalama Harcama ($)
2019	Yıllık	34.520.332	17,0	51.800.042	13,7	666	68
	I	4.629.679	4,6	6.644.391	8,5	697	67
	II	7.973.963	13,2	12.762.346	15,3	625	68
	III	14.081.122	22,0	21.611.964	15,0	649	73
	IV	7.885.568	20,6	10.841.340	12,3	727	62
2020	I	4.101.206	-11,4	5.639.413	-15,1	727	70

(*) Değişim oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre hesaplanmaktadır.

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, 2020.

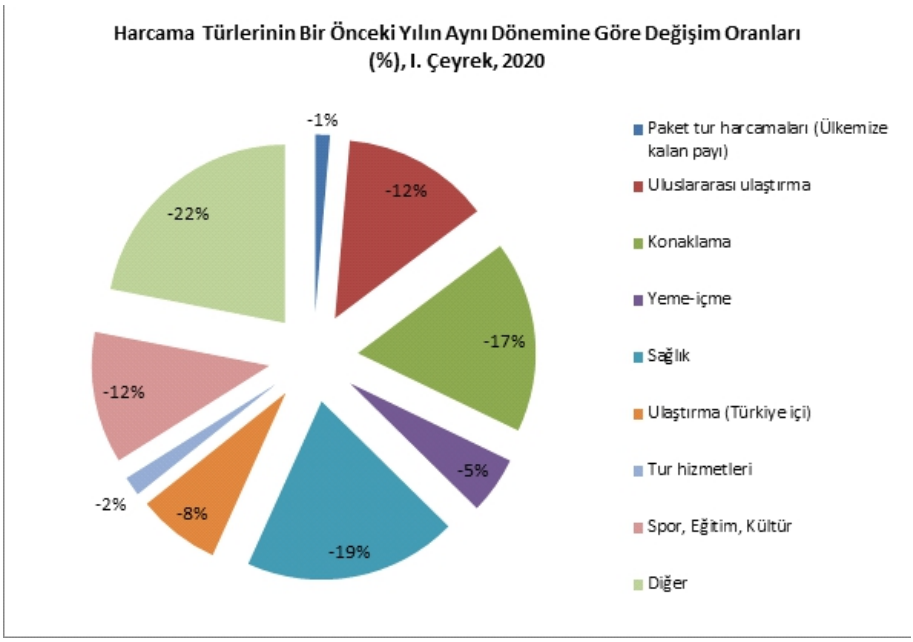

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, 2020.

Türkiye'nin Mart 2020 otel dolulukları açısından bakıldığında ise, 2019 yılının

aynı dönemine yüzde 55.2 azalarak, yüzde 28.6 olarak kaydedilmiş, Mart 2019'da bu oran yüzde 63.8 olmuştu. İstanbul'un Mart 2019'da 72.1 olan doluluk oranı, Mart 2020'de yüzde 59.8 azalarak yüzde 29 olarak ölçülmüştür. Toplam oda sayısı üzerinden odabaşı elde edilen gelirlerde ise geçen yıla oranla yüzde 65.5 oranında düşüş yaşanmış ve 19.1 Euro olmuştur. Antalya'da Mart 2020 otel dolulukları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 49.4 azalarak yüzde 29 olarak gerçekleşmiştir. Antalya'da ortalama günlük satılan oda bedeli 39.0 Euro ile Mart 2019'a göre yüzde 18 gerilemiştir. Toplam oda sayısı üzerinden odabaşı elde edilen gelirlerde ise geçen yıla oranla yüzde 58.5 düşüş yaşanarak 11.3 Euro olarak ölçülmüştür. (http://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/basin-bultenleri/dunya-turizmine-buyuk-fatura-str-mart-2020-raporu) Tüm bu veriler göstermektedir ki, turizm sekötünü pandemi süreci boyunca fianasal açıdan zor günler beklemektedir. Bu durumun etkileri özellikle 2. ve 3. çeyrekte daha çok görülecek olup, turizmle bağlantılı olan tüm sektörleri finansal açıdan zor günler beklemektedir.

Covid-19 Salgının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri

Gerek yurt içi ve gerekse yurtdışından gelen turistler yapmış oldukları tüketimler sebebiyle, ilgili anahtar sektörlerdeki harcamalar nihai mal ve hizmet üretimini artırmakta ve sektörel ve toplam üretim artmaktadır. Turizm harcamaları bu yolla ek üretime neden olmaktadır. Turizm sektörünün ekonomiye katkısı konusunda, Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) ülke performanslarını sürekli olarak ölçümlemekte ve raporlamaktadır. WTTC'nin 2019 yılında yaptığı çalışmada 2018 yılı için geçerli olmak üzere turizm ve seyahat sektörünün ulusal ekonomideki payının %12.3'üne tekabül ettiğini tespit etmiştir. Sektör, ülkenin döviz ihtiyacının karşılanması noktasında çok önemli role sahiptir. Her ne kadar cari açığın yüksek seyrettiği dönemde turizm gelirleri dış ticaret açığının kapanmasına yetmese de, uzun dönemde yükselme eğilimine devam eden turizm gelirleri ülkenin ödemeler dengesine giderek artan oranda pozitif katkı sağlayan bir rol izlemektedir (Turizmde Dönüşüm Değişim Senaryoları Raporu, 2019).

Turizm geliri bileşenleri; konaklama, sağlık, spor-eğitim-kültür, yerli uluslararası ulaştırma, marina hizmet harcamaları, hediyelik eşya, yeme-içme, ulaştırma, tur hizmetleri, cep telefonu dolaşım harcamaları, giyecek ve ayakkabı, halı, kilim gibi alt sektörlerden oluşmaktadır (Turizmde Dönüşüm Değişim Senaryoları Raporu, 2019). Tüm bu sektörler olası herhangi bir beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalınması halinde finansal açıdan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Covid-19 salgının dünya ekonomisi üzerine bırakacağı etkilerin boyutu birçok çalışmanın araştırma konusu olmaktadır. Salgının başlangıç aşamasında dahi hemen hemen tüm sektörlerde (özellikle yukarıda sıraladığımız sektörle birebir ilgili alanlarda) çok keskin

düşüşler yaşanmakta olup bu sert düşüşlerin ne kadar süreceği toparlanmanın ne zaman ve ne şekilde olacağı ciddi belirsizlik taşımaktadır.

Covid-19 salgını bütün ülkelerde sosyal ve ekonomik hayatın olağan dengesini bozmuş, ülke yönetimlerini çeşitli önlemler almaya itmiştir. Hükümetler salgını kontrol altına almak ve sağlık sistemi üzerindeki baskıyı hafifletmek amacıyla okulların kapatılması, seyahatlerin yasaklanması ve sosyal mesafelenme uygulamaları gibi çeşitli müdahaleleri hayata geçirmiştir. Bu uygulamalar insanların gündelik hayatlarını ve iş rutinlerini olağanüstü biçimde değiştirmiş durumdadır. Salgının kendisinin ve salgını önlemek için alınan önlemlerin önemli toplumsal sonuçları olduğu gibi çok ciddi ekonomik etkileri de olmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomileri de dahil olmak üzere birçok ülke ekonomik durgunluk ve krizle karşı karşıya gelmiştir(Baldwin&WederdiMauro, 2020). Pek çok ülkede esaslı üretim olarak kategorize edilmeyen üretim büyük ölçüde ya durmuş ya da yavaşlamış durumdadır. Buna ek olarak, her ne kadar işsizlik oranı genelde birkaç aylık gecikme ile açıklandığı için mevcut oranın ne olduğunu tam olarak bilinemese de pek çok ülkede işsizlik sigortası başvurularının 20. yüzyıl iktisat tarihinde emsali görülmemiş ölçüde arttığı da gözlemlenmektedir. (https://www.istanpol.org)

Covid-19'un ekonomik etkilerini ekonominin iki temel tarafını teşkil eden, arz ve talep boyutlarında değerlendirmek mümkündür. Bu ayrımın yapılmasındaki temel neden, arz ve talep kaynaklı krizlerin iktisat politikası boyutunda farklı müdahale araçlarıyla çözülebilmesidir. Talep yönü daha belirgin olan krizlerde talebi etkileyecek politikalar geliştirilmesi gerekirken, arz yanlı krizlerde, politika yapıcının ekonominin arz tarafına etki edecek araçlar kullanması gerekmektedir. İçinde bulunduğumuz mevcut ekonomik kriz farklı sektörlerde farklı derecelerde olsa da öncelikle hem bir arz hem de bir talep krizidir (Elgin C., Başbuğ C. 2020).

Arz boyutunda öncelikle işgücü arzında ciddi düşüşler söz konusudur ve bu durum üretime de olumsuz olarak yansımaktadır (Gourinchas, 2020). Birincisi, salgınının kendisi doğrudan işgücüne katılımı önemli ölçüde azaltmış durumdadır. Covid-19 ile enfekte olanlar ile onlarla temasta olan kişiler tecrit edildiklerinden üretime büyük ölçüde katılamamaktadırlar. İkinci olarak ise alınan halk sağlığı önlemleri nedeniyle dolaylı yoldan işgücü arzında azalma görülmektedir. Örneğin, okullar kapandığından evde çocuklarına bakmak zorunda kalan bazı ebeveynlerin işgücü piyasasıyla ilişkisi kırılgan hale gelmektedir.

Covid-19'un arz boyutundaki ikinci önemli etkisi ise üretim ve tedarik zinciri üzerinden kendini göstermektedir. Devletlerin hastalığın yayılımını ve

ölümleri azaltmak için aldıkları evden çıkma, işyerini açma ve seyahat yasakları gibi halk sağlığı önlemleri üretimi düşürmüş, kimi yerlerde ve sektörlerde ise tamamen durdurmuştur (Eichenbaum, Rebelo, &Trabandt, 2020). Bu düşüş ve durma ise ürün arzının düşmesine yol açmış, tedarik zincirlerini kırmış, şirketlerin ciddi boyutlarda zarar etmelerine sebep olmuştur.

Covid-19'un ekonomiye etkisini talep boyutunda düşünecek olursak yine devletlerin aldıkları halk sağlığı önlemleri belli sektörlerde talebi düşürmüştür. Özellikle hizmet sektörü bundan önemli ölçüde etkilenmiş, konaklama, seyahat ve perakende satış alanlarında talep ciddi boyutlarda düşmüştür. Ancak, devletlerin uygulamaya koyduğu, seyahat, çalışma ve işyeri açma sınırlamaları göz önünde bulundurulduğunda, mevcut ortamda ekonomide yaşanan daralmanın en azından halk sağlığı krizi sürdükçe pek çok sektör için daha çok arz yanlı bir kriz olarak görülmesi gerektiği de açıktır. Halk sağlığına yönelik yasak ve önlemler ortadan kalktıkça devletlerin talep yanlısı politikaları düşünmesi gerektiği ve hatta bunun için şimdiden önlem almaları gerektiği de düşünülmektedir. Yukarıdaki nedenlerden kaynaklanan ekonomik gerileme ve durgunluk karşısında ülkeler süratle teşvik paketleri açıklamışlardır. Bu paketler içerik ve boyut olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir bu nedenle gerek ekonominin gerekse de ekonominin yapı taşı olan sektörlerin toparlanmasında sağlanacağı katkı kuşkusuz her ülkede farklı olacaktır. (Elgin C., Başbuğ C. 2020):

Örneğin, Çin ve İtalya pandemiden en çok etkilenen bölgelerde ve sektörlerde vergi, sosyal güvenlik, ipotek ve kira ödemelerinden geçici olarak feragat etmişlerdir; Japonya, pandemiden etkilenen hanehalklarına ve firmalara nakit ödeme yaptığını ve vergi ve sosyal güvenlik primlerinin bir yıl boyunca erteleneceğini açıklamıştır. Kanada nakit transferlerini artırmış, vergi ve öğrenci kredisi ödemelerini ertlemiştir. Almanya ve İspanya geçici faizsiz vergi ertelemeleri başlatmış, bazı borç sözleşmelerinin uygulanmasını askıya almış ve serbest meslek sahibi ve küçük ve orta ölçekli işletmeler için hedefli nakit transferleri gerçekleştirmiştir; Hindistan yeni tür (gıda vb.) ve yoksul hane halklarına nakit transferleri yapmıştır. Botsvana ve Güney Afrika, nakit para ya da ücret sübvansiyonları yoluyla vergi indirim tedbirleri uygulamış ve hane halklarına destek vermişlerdir.(IMF, World Economic Outlook, 2020)

Ücretli hasta ve aile izninin standart faydalar olmadığı durumlarda, hükümetler, pandemi sırasında işlerini kaybetme korkusu olmadan hasta çalışanların veya bakıcılarının evde kalmalarını sağlamak için onlara fon sağlamayı düşünmelidir. Kişilerin hastalanması halinde, kendilerinin ve onlarla ilgilenenlerin pandemi sırasında işlerini kaybetme korkusu olmadan bu kişilerin evde kalmalarını sağlamak için gerekli desteğin sağlanması da

gereklidir. Örneğin Kanada, karantinaya alınan veya okulların kapanması sebebiyle evde kalan çocuklarla ilgilenmek zorunda kalan ebeveynlere yönelik destek sağlamıştır. Japonya, okul kapanmasından etkilenen çalışan ebeveynlere ücretli izin ve tazminat sağlamıştır. İtalya, işten çıkarılan işçilere gelir desteği sağlamak için ücret destek fonunu genişletmiştir.(IMF, World Economic Outlook, 2020) Farklı ülkeler tarafından ilk etapta sağlanan finansal destekler ise aşağıdaki gibidir (Elgin C., Başbuğ C. 2020):

Ülke Adı	**Finansal Desteğin Büyüklüğü**
ABD	290 milyar Dolar
Almanya	50 milyar Euro
Arjantin	400 milyon Dolar
Birleşik Krallık	5,7 milyar Sterlin
Brezilya	9 milyar Dolar
Kanada	85 milyar Kanada Doları
Letonya	8 milyar Euro
İtalya	10,3 milyar Euro
İspanya	1 milyar Euro
Meksika	7,5 milyar Dolar
Tayland	30 milyar Dolar
Yunanistan	10 milyon Euro
Türkiye (Mayıs 2020)	34.5 milyar Dolar

Finansal desteklerin boyutları incelendiğinde milli gelir ile aralarında anlamlı bir korelasyon olduğu görülmektedir. Ülkeler özelinde farklılık gösteren bu oran ortalama %2 ile %10 arasında bir dağılım göstermektedir. Türkiye'de, salgın nedeniyle açıklanan ekonomi paketinin büyüklüğü milli gelirin yaklaşık %5'idir.

Salgın sonrası ekonomik toparlanmanın her sektörde farklı olacağı öngörülmektedir. Bazı sektörlerde toparlanmanın kısa sürede ve hızlı olması beklenmekteyken bazı sektörlerde bunun daha zamana yayılı olacağını söylemek mümkündür. Örneğin imalat sektöründe toparlanın "V" şeklinde bir toparlanma olacağını söylemek mümkün iken, hizmet sektöründe ve bilhassa turizm sektöründe toparlanmanın "L" şeklinde olacağı ve uzun bir zamana yayılı olacağı düşünülmektedir Catherine L. Mann, (2020).

Turizm sektörü dünya GSMH'sının %10'undan fazlasını üretmekte ve bu da ortalama 8,8 trilyon dolara denk gelmektedir. Taymaz, 2020 yılında yaptığı çalışmada, Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin yol açacağı talep şoklarının GSYH ve istihdamda yaratacağı toplam etkileri Girdi Çıktı modeliyle hesaplamış ve ulaşım, otel, lokanta, eğlence ve kültür gibi hizmet sektöründe meydana gelecek talep düşüşlerinin toplam GSYH'de %7,8 oranında düşüşe yol açacağını belirmiştir. Toplam istihdamda ise % 10 üzerinde bir daralma olabileceğini ortaya koymuştur (Taymaz, 2020). Türkiye'de ise turizm gelirlerinin GSMH'ya oranı yaklaşık %5 civarındadır gerek istihdama sağladığı gerekse de GSMH'ya sağladığı destek ile turizm sektörü ülkemiz için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Covid-19'un turizm sektörü üzerine olan finansal etkisini net bir şekilde ölçmek şu an için mümkün değildir. Ancak salgının turizm sektörünü olumsuz yönde etkileyeceği hem önceki çalışmalar hem de yayınlanan veriler ışığında ortadadır (Bahar O.,İlal Çelik N., 2020).

Sosyal güvenlik kurumu (SGK) 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de turizm sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı 158.419 olup, zorunlu sigortalı sayısı 1.021.438 kişidir. (Bahar O.,İlal Çelik N., 2020). Gerek sağladığı istihdam sayısı, gerekse de ülke ekonomisine sağladığı katkı büyüklüğü ortada olan turizm sektörü finansal açıdan zor bir dönemden geçmektedir.

Turizm sektöründeki birçok firmanın 2020 yılı gelirlerinde yaşayacağı sert düşüş, likidite yapılarının büyük ölçüde bozulmasına sebep olacaktır. Firmalar net işletme sermayelerini büyük ölçüde kaybedebilecek ve günlük faaliyetlerini sürdürebilmede önemli sorunlar yaşayabilecektir. Ayrıca kredi borcu yüksek olan firmalar artan finansman giderleri ile birlikte borç ödeme sorunları ile karşı karşıya kalabilecektir. Salgının etkisinin ne kadar süreceğine dair olan belirsizlik çalışma sermayesi ihtiyacını arttıracaktır.Turizm sektöründe faaliyet gösteren firmaların yine gelirlerdeki önemli azalma sebebiyle karlıklarında çok sert düşüşler yaşanacak olup hatta büyük ölçüde 2020 yılının zararla kapatılma olasılığı yüksek olacaktır. Bu durum firmaların mali yapısının bozulmasına sermaye güçlerinin zayıflamasına ve beraberinde borç bağımlılığının artmasına sebep olacaktır. Firmaların sermaye yapılarını koruyabilmeleri için sermaye artışı yoluna gitmeleri gerekebilecektir.

Yukarıda istatistiki verilerle ülke ekonomisi için ne denli önemli bir yere sahip olduğu görülen turizm sektörünün, bu finansal sorunlardan kendi kendine kısa süre içinde çıkabilmesi çok mümkün değildir. Kaldı ki ülke ekonomisi içinde bu durumun üstlenilebilecek bir risk olmadığı çok net görülmektedir. Sektörün toparlanabilmesi için ivedilikle sektör temsilcileriyle bir araya gelinmesi atılması gerekli adımların değerlendirilmesi, belirlenmesi ve kısa süre içinde

hayata geçilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Pandemiden pek çok sektör olumsuz etkilenmekle birlikte, bu durumdan en çok etkilenen sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir ve etkilenmeye de devam edecektir. Sürece uyum sağlanması, süreçle ilgili önlemlerin alınması ve bu önlemlere ayak uydurulabilmesi uzun bir zamanı gerektirecektir. Ayrıca sektörde maliyetler önceki dönemlere nazaran daha fazla artacağından bu sektörü finansal açıdan zor günler beklemektedir. İnsanların seyahat kısıtlamasının olması (ki bu pandemi sebebiyle çok gereklidir), haliyle seyahat edememeleri, bazı çalışanların pandemi sebebiyle işini kaybetmesi ve dolayısıyla seyahat edecek herhangi bir geliri olmaması, turizm sektöründe bu sürecin daha sancılı geçeceğinin bir göstergesidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde seyahat etmek ikinci plandayken (temel ihtiyaçların karşılanmasının ön planda olması sebebiyle) üstüne pandemi sebebiyle ekonomik açıdan insanların ekonomik açıdan daha zor zamanlar geçirmeleri ve sürece ilişkin belirsizliğin eklenmesiyle birlikte turizm sektörü tüm bu gelişmelerden olumsuz bir şekilde etkilenmeye devam edecektir. Tam bir tedavi (özellikle aşının bulunması) yöntemi bulununcaya kadar bu durumun devam edeceğini söylemek sanıyoruz ki yanlış olmayacaktır.

Hatta salgın bittikten sonra veya etkili bir aşı bulunduktan sonraki süreçte bile insanların tatile çıkma eğilimlerinin ne düzeyde seyredeceği henüz belirgin değildir. Bu nedenle turizm sektörünün salgından ne kadar etkileneceğini net olarak ölçebilmek şu aşamada mümkün değildir. Turizm sektörü Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir sektördür. Çünkü Türkiye'de 2019 yılı içerisinde turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı %4'6 dır. Turizmde istihdam eden kayıtlı kişi sayısı ise 2018 yılında 1 milyonun üzerindedir. Dolayısıyla turizm sektörüne yönelik ek bir ekonomi paketine ivedilikle ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle istihdama ve firmaların finansal gücüne katkı doğrultusunda alınacak önemler ile devletin turizm sektörüne müdahale etmesi, turizm sektöründe istihdam edilen kişilerin ayrıca sektör yatırımcılarının güvenini olumlu yönde etkileyecek ve önemli bir katkısağlayacaktır.

İnsanların daha az tüketerek de yaşayabileceklerini, daha minimal bir hayat sürebileceklerini fark ettikleri bu süreçte tüketim harcamalarındaki değişim de önümüzdeki günlerde kendisini daha fazla göstermeye devam edecektir. Her ne kadar önemli tedbirler alınsa da insanlar seyahat etmeye çekinebilecek ve bu dönemi belki de tatil yapmadan geçirmek isteyebileceklerdir. Bununla birlikte, özellikle otellerde alınması gereken tedbirlerle birlikte bu işletmeler açısından maliyetler artacak bu da gecelik otel ücretlerine kısacası müşterilere

yansıtılacaktır. Ekonomik durgunluk söz konusu iken artan maliyetler ve fiyatlar insanların seyahat etme olasılığını da azaltacaktır. Tüm bu etkenler dikkate alınacak olursa turizm sektöründe belki 2020 yılının son üçüncü çeyreğinde (yeni bir salgın olmaması halinde) iyileşmeye doğru gidebilecektir. Ayrıca yaşanan tüm bu gelişmeler insanların tatil anlayışını da değiştirecektir. Örneğin, daha kısa süreli özellikle hafta sonu tatiller yapılması, otele gitmek yerine yazlık kiralanarak kişilerin bu süreci daha izole geçirmeye çalışmaları, karavanda veya çadırda tatil yapılması da olası seçenekler arasında görülmektedir.

Bununla birlikte, bu virüsün ortaya çıkış yeri olan Wuhan kenti de ilerideki yıllarda hüzün turizmi (ingilizcede "dark tourism") olarak adlandırılan bir turizm yeri olarak yerini alacaktır. Hüzün turizmi daha çok insanların insanlarda geçmişe yönelik acı, keder, hüzün, korku gibi duygularını hatırlatan alternatif bir turizm şeklidir. Pek çok kişinin adını dahi bilmediği bu şehir ileride bir turizm şehri olarak yerini alacaktır.

Tüm bu sıraladığımız olumsuzlukların etkilerini ortadan kaldırmak tamamen mümkün olmasa da bazı önlemlerin alınması ve alınmaya devam edilmesi bu olumsuz durumu mümkün olan en az finansal kayıpla tamamlamaya yardımcı olacaktır. Özellikle virüsün etkili olmaya başladığı ilk dönemlerde, ekonomik açıdan pandemiden en çok etkilenen taraflar olan hanehalkları ve bu durumdan etkilenen işletmeler için hükümetler nakit yardımları, ücret sübvansiyonları, vergi indirimi ve borç geri ödemelerinin uzatılması veya ertelenmesi gibi geçici önlemler almışlardır. Ancak alınan bu önlemler ülkelerin genel ekonomik yapılarıyla ilgili alınan önlemlerdir. Turizm sektörü için ise önümüzdeki dönemlerde sektöre ilişkin alınacak tedbirler kapsamında şu öneriler sıralanabilir:

- Devlet tarafından önemli turizm yatırım teşviklerinin tekrar revize edilerek yatırımcıların kullanımına sunulması,

- Sektördeki faaliyet gösteren firmalara SGK destekleri sunulması bu kapsamda SGK teşviklerinin arttırılması,

- Salgın etkilerinin azalmasına kadar turizm sektöründe faaliyet gösteren firmalara KDV muafiyeti getirilmesi ya da KDV oranın %1 seviyesine indirilmesi,

- Salgın süresince firmalarda STOPAJ kesintisi yapılmaması,

- Sektörde faaliyet gösteren firmalara asgari ücret destek kapsamanın genişletilmesi ve istihdamın korunmasının sağlanması,

- Konaklama vergisinin salgın etkisini zayıflatana kadar alınmaması,

- Sektörde faaliyet gösteren firmaların çalışma sermayesi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, uzun süre geri ödemesi olmayan faizsiz kredi desteği sunulması,

Turizm sektörünün salgının getirdiği finansal etkiyi azaltabilmesi için yukarıdaki finansal katkıların yanı sıra uzun vadede yurt dışı turist hareketliliğinin eski seviyelere gelmesi çok mümkün olmadığından iç pazarı hareketlendirici tedbir ve teşvikler alınması da sektör için önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ACAR Y. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Bahar: 7-21.

Bahar O., İlal Çelik N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. International Journal of Social Sciences and Education Research.

Demir M., Günaydın Y., Şen Demir Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. International Journal of Social Sciences and Education Research.

ELGİN C., BAŞBUĞ C. (2020). COVID-19 Pandemisin Yol Açtığı Ekonomik Krize Karşı Açıklanan Ekonomik Teşvik Paketleri: Bir Karşılaştırma ve Türkiye Örneği. Politika Raporu.

Gourinchas, P-O. (2020). Flattening the Pandemic and Recession Curves. Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever. 31. CEPR Press, London, UK.

IMF (2020). World Economic Outlook, April 2020 -- The Great Lockdown, https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14?weo-april-2020

Eichenbaum, M. S., Rebelo, S., Trabandt, M. (2020). The Macroeconomics of Epidemics. NBER WorkingPaper No. 26882.

Wilson, M.E., MD, Lin H Chen, MD. (2020). Travellers Give Wings To Novel Coronavirus. *Journal of Travel Medicine*, Volume 27, Issue 2, March 2020.

Baldwin, R. and Weder di Mauro, B., Mitigating The COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes, A VoxEU.org Book, 2020.

Taymaz, E. (2020). Covid 19 Tedbirlerinin Ekonomik Etkileri ve Politika Önerileri, https://sarkac.org/2020/03/covid-19-tedbirlerinin-ekonomik-etkileri-ve-politika-onerileri, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

Turizmde Dönüşüm Değişim Senaryoları Raporu. (2019). TTYD, TÜSİAD, Aralık.

TÜİK Haber Bülteni, (2020). Sayı: 33672, 30 Nisan 2020

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33672

Türk Dil Kurumu

http://www.osmed.com.tr/turizm-nedir/

http://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/basin-bultenleri/dunya-turizmine-buyuk-fatura-str-mart-2020-raporu

https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-turizm-geliri-2019da-yuzde-17-artti/1719831

https://www.istanpol.org

https://www.turizmgunlugu.com/2020/05/02/irfan-onal-covid-19-turkiye-turizmi/

http://www.tuik.gov.tr/Start.do

http://www.turob.com/tr

https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri

https://www.unwto.org

worldhealthorganization https://www.who.int/